

DE OUDE STADHUIZEN TE ROTTERDAM DOOR DR. E. WIERSUM

IN dit opstel zal niet alleen de geschiedenis worden behandeld van het nog bestaande stadhuis aan de Hoogstraat, het oude stadhuis, zooals het in tegenstelling met het nieuwe stadhuis aan den Coolsingel nu gewoonlijk wordt genoemd, maar ook zal het een en ander worden medegedeeld over zijn voorgangers, al weten wij daar dan ook niet bijzonder veel van.

Zoolang Rotterdam een kleine visschersplaats was, zal het zich zeker niet de weelde van een eigen gebouw als zetel van zijn bestuur hebben kunnen veroorloven. Evenals de besturen van sommige plattelandsgemeenten nog niet zoo lang geleden in de dorpsherberg bijeenkwamen ter bespreking en beslissing der dorpsbelangen, zoo zullen ook de vroede vaders van Rotterdam aanvankelijk, d.w.z. in de laatste helft van de 13e en de eerste helft van de 14e eeuw vergaderd hebben in de vermoedelijk eenige herberg, die toen ter plaatse aanwezig was. Als zoodanig komt dan vrij wel uitsluitend in aanmerking het huis De Spiegel op den Middeldam dicht bij de Kerkstraat, staande binnensdijks aan de noordzijde van de Hoogstraat en met zijn tuin uitkomende aan het kerkhof van de oude kleine St. Laurenskerk¹⁾. Het zal een eenvoudig huis geweest zijn, zonder eenige luxe, doch voor dien tijd als bestuurszetel en gerechtsgebouw der kleine plaats alleszins geschikt.

Toen echter Rotterdam toenam in bloei en inwonertal en door de landsheeren begiftigd werd met stadrecht en eigen rechtspraak, toen vooral hertog Aelbrecht van Beieren, „wel ziende dat deselve plaats was leggende aan een bekwame riviere, haar met veele beneficiën ende weldaaden ende met vesten en toornen en poorten voorzag” en ze tot residentie maakte van den baljuw en dijkgraaf van Schieland²⁾, toen was het wel duidelijk, dat ook naar een anderen bestuurszetel, zoo mogelijk naar een eigen stadhuis moest worden uitgezien. Daar kwam bij, dat de eenvoudige herberg aan de

1) Van Alkemade en Van der Schelling, Kronieken 45 fol. 66.

2) Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam II 242.

Hoogstraat inmiddels ook grootscher allures had aangenomen en – in overeenstemming met de geheele omgeving, waar zij als achterbuur de nieuwe statige St. Laurens had gekregen – tot logement voor vorstelijke en andere voorname personen was omgebouwd en allicht ook daardoor als stadhuis minder geschikt was geworden. Hoe het toen binnen hare muren toeging, kunnen wij ons eenigszins voorstellen, als we de beschrijving lezen van de inhuldiging van hertog Filips den Schoone te Rotterdam in 1497 als graaf van Holland. De rechtscolleges van Rotterdam en Schiedam, zoo verhaalt de kroniekschrijver, stonden op het kerkhof in een ring en daaromheen de schutters in groot uniform en de stadsbesturen. „Ende hertoge Philippus lach after in de Spygel in een venster”, d.w.z. zat aan den achterkant van het huis aan een (waarschijnlijk) open venster, „ende meester Jacob van Almonde, een raedsheer wesende uuten Hage, die hulde den prince, leggende in een venster by den prince”¹⁾.

Het stadsbestuur zal dus uit den Spiegel verhuisd zijn. De vraag is maar, waarheen. Volgens sommige geschiedschrijvers zou het getrokken zijn naar een huis aan de zuidzijde van de Grootemarkt bij de Nieuwsteeg, dat later den naam Keulen ontving. Dit zou dan het tweede stadhuis geweest zijn. Het is mogelijk, maar geenszins waarschijnlijk. Juist omdat de overheid de inconveniënten gevoelde van het vergaderen in een huis, waarover zij niet zelf de vrije beschikking had, zal zij, indien het tot een verhuizing kwam, niet haar keus hebben laten vallen op een andere herberg, waaraan hetzelfde euvel kleefde, maar integendeel liever een gebouw betrokken hebben, dat zij naar eigen behoeften kon inrichten en gebruiken²⁾. En zulk een gebouw was toen beschikbaar.

In 1329 hooren wij voor het eerst van het gasthuis te Rotterdam, aan welke stedelijke instelling een zekere Willem

1) Bronnen II 632.

2) Zie Van Reyn, Geschiedk. Beschrijving der stad Rotterdam, II 155. Ook het huis, in een gift van 3 Mei 1625, het Stadhuis genoemd „ende daer jegenwoordich den roden lantaren uuthangt”, aan de westzijde van de Grootemarkt, kan moeilijk als zetel van het stadsbestuur gediend hebben, doch zal zoo genoemd zijn, omdat het stadseigendom geweest was.

van der Woert toen een legaat maakte. Vermoedelijk was dat gasthuis nog pas kort geleden opgericht en wellicht houdt zijn stichting verband met het grafelijk privilege van 25 Juli 1328, dat der stad eigen bestuur en rechtspraak verzekerde. Hoe dit zij, men kan aannemen, dat sinds het tweede kwartaal der 14e eeuw de stad een gebouw rijk was, dat in de eerste plaats moest dienen voor het huisvesten van vreemdelingen of gasten.

En dat was geen overbodige luxe. Immers ten tijde van de vrije jaarmarkten kwamen van heinde en ver allerlei vreemde kooplieden opdagen en gedurende geruimen tijd groot vertier in de stad brengen. Een der grootste bezwaren van deze jaarmarkten was het volslagen gemis aan voldoende huisvesting voor zulk een groot aantal vreemdelingen met hunne koopwaren, waartoe de kleine huizen der poorters zelf zoo goed als geen gelegenheid boden. Deze vreemdelingen nu, in dien tijd gasten genoemd, stonden gedurende hun verblijf in de stad onder de bescherming van de wetten en de regeering der stad. Op vele plaatsen, die door den handel floeierden, bemoeide daarom de overheid zich ook met hun onderkomen en om dat te vergemakkelijken bouwde zijzelf op stadskosten tot opname dier vreemdelingen een huis of herberg, gemeenlijk gasthuis genoemd.

Zoo werd ook, zooals wij zagen, omstreeks 1329 een dergelijk gasthuis te Rotterdam gebouwd. Het stond op de Hoogstraat op de plaats van het tegenwoordige oude stadhuis; het had een tamelijk hoogen toren op den zuidoosthoek en een kapel aan de westzijde. Overigens was het gebouw niet veel zaaks: „het was een zeer lage, slegte timmerage met twee kappen afgespannen en met leyen gedekt, daar verscheyde gevels in stonden, d'een hoger als de ander" ¹⁾.

Had dit gebouw van den aanvang af een dubbele bestemming, d.w.z. èn als gasthuis èn als stadhuis of bestond er aanvankelijk een afzonderlijk stadhuis en is het gasthuis pas later ook als zetel van het stadsbestuur in gebruik genomen? Voor het eerste pleiten mijns inziens verschillende omstandigheden, die ik hier even nader uiteen moet zetten.

1e. Van wege het Archief is in 1907 uitgegeven de regesten-

1) Bronnen II 300.

lijst voor Rotterdam en Schieland tot 1425 d.w.z. de beknopte inhoud van vrijwel alle schriftelijke documenten, die tot genoemd jaar over Rotterdam en Schieland bestaan. In dit boekwerk nu komt geen enkele maal de naam stadhuis of raadhuis voor, hetgeen onbegrijpelijk zou zijn, als er toen een afzonderlijk gebouw als zetel van het stadsbestuur bestaan had, echter zeer voor de hand liggend, als onder gasthuis meteen stadhuis werd verstaan.

2e. De kroniekschrijvers der stad maken in hunne geschriften herhaaldelijk gewag van allerlei herstellingen in de 14e, 15e en 16e eeuw verricht aan de openbare gebouwen, poorten, bruggen, kerk, toren, enz. enz., doch van een reparatie aan het stadhuis wordt geen enkele maal gerept.

3e. Het uiterlijk van het gebouw wijst er ook wel op, dat het als zetel van het stadsbestuur in gebruik was. Of waartoe moest anders dienen de vrij hooge toren niet bij de kapel aan den westkant, maar op den zuidoosthoek, die het gebouw een sprekend officieel aanzien gaf? En duiden de beide dak-kappen ook niet op twee afzonderlijke deelen met afzonderlijke bestemming, het westelijke als stadhuis, het oostelijke als gasthuis?

4e. Uit het oudste keurboek van Rotterdam, dat ongeveer van 1400 dateert, blijkt dat het gasthuis alhier het middelpunt was van het verkeer tusschen gasten en poorters; er werden vreemdelingen geherbergd, maar tevens stadsordonnantien en keuren afgekondigd, er werden arme reizigers opgenomen en zieken verpleegd, doch ook werd er boelhuis, markt en beurs gehouden en zelfs werd er recht gesproken¹⁾. Allemaal zaken die in een gasthuis, dat tevens stadhuis was, thuis hooren, doch in een herberg, die op luttelen afstand van het officieele stadhuis zou staan, ietwat vreemd aandoen.

Weliswaar wordt in verscheiden artikels van dit oudste keurboek ook het raadhuis genoemd²⁾, doch deze plaatsen verzetten zich niet tegen de interpretatie van gasthuis-stadhuis als één gebouw, zij het dan ook niet onder één dak. Zelfs niet artikel 72, waar wel raadhuis en gasthuis naast elkaar worden genoemd, doch deze niettemin heel goed twee

1) Art. 72, 96, 112, 174.

2) Art. 28, 44, 72, 79, 80 en 97.

afzonderlijke deelen van hetzelfde gebouw kunnen zijn.

Ook de oudste stadsrekeningen van 1426 en 1429 leveren geen bezwaar op tegen deze opvatting. De geestrijke dranken: „malemezeye, romenye, wijn ende biere”, als vertering voor de vroede vaders bij avond- of andere zittingen, werden door den stadsknecht in het gasthuis ingeslagen, en „upt raedhuys” of „upte raetkamer” verteerd. Ook werden voor hetzelfde doeleinde deze ververschingen wel eens door de raadsleden ter verpoozing „int gasthuys gebracht ende aldaer verdroncken”¹⁾.

Deze toestand van gasthuis-stadhuis in één gebouw bleef bestaan tot het midden der 16e eeuw. Toen werd voor beide instellingen de ruimte te klein en moest één van beide en wel het gasthuis het veld ruimen. Dit werd naar elders verplaatst en sindsdien heeft het stadhuis al de beschikbare ruimte in gebruik genomen, terwijl nog alleen het slop aan de westzijde, de vroegere Gasthuissteeg, aan den ouden toestand herinnert.

Hoe het gebouw er toen uitzag, daarover licht ons eenigszins het verhaal in van het oproertooneel van 1558, dat zich om en in het stadhuis afspeelde. De voorgevel was aan den oostkant, waar de voornaamste toegangsdeur met de pui zich bevond; ook was daar nog de deur, die toegang gaf tot den toren. De toren zelf had een vierkanten vorm met vermoedelijk twee transen. Eveneens was aan deze voorzijde de waag, terwijl aan den achter- of westkant in de Gasthuissteeg een deur was, die leidde naar de kamer van Schieland en het ontvangerskantoor of de stadstresorie, zooals men toen zeide²⁾. Voor het stadhuis was een groote open ruimte, daar de straat aan de oostzijde, de tegenwoordige Stadhuissteeg, niet „geriddert” (van een rooilijn voorzien) en nog geheel onbebouwd was.

Doch in het laatst van de 16e eeuw, toen Rotterdam een tijdperk van grooten bloei beleefde en het weinig beteekenende landstadje in ongelooflijk korten tijd een havenplaats van den eersten rang was geworden, moest ook de regeeringszetel van dezen vooruitgang getuigen en kon het oude stadhuisje niet meer aan de behoeften voldoen.

1) Bronnen III 42, 105.

2) Bronnen II 225, 279.

De omgeving van het gebouw was er reeds zeer op vooruitgegaan, doordat men aan den noordkant de houten brug over de Kipsloot op het noordeinde van de Gasthuissteeg, die zeer oud en vervallen was, in 1587 had afgebroken en vervangen door een breede steenen brug. Ook ten oosten van het stadhuis verbeterde de toestand zeer, toen daar in 1589 de eerste huizen verrezen en de Stadhuissteeg langzamerhand werd volgebouwd¹⁾. Maar nu moest ook het stadhuis zelf onder handen worden genomen. De gevel aan de Kaasmarkt werd in 1590 vernieuwd, die aan de Stadhuissteeg blijkens een steen met een jaartal, in 1593, en de gevel aan de Hoogstraat, die nu voorgevel werd, met den hoektoren, in 1606. Toen was het sierlijke uiterlijk, waarvan de scheppers waarschijnlijk de toenmalige stadstimmerlieden Adriaen Jansz van Delft en Adriaen Leendertsz van Noorden geweest zijn, voltooid.

Dit was dan het gebouw, waarop de spotzieke dokter Nicolaes Zas later zoo toepasselijk dichtte:

„Dit is het huys, wanneer t wèl gaet,
Dat vrede liefst, dat boosheyd haet,
't Affdruksel van een wijs beleyd,
De schole van gerechtigheyd,
Die vromen ende onvromen loont
En niemands boeverij verschoont.”

Een van de vroedschapsleden, Willem Jansz van der Aa, was toen van oordeel, dat dit fraaie stadhuis waard was om in ruimere omgeving te staan, zoodat het beter tot zijn recht zou komen. Hij wilde te dien einde al de huizen aan den overkant van de Hoogstraat tot den Steiger doen afbreken, „om een heerlyk pleyn ende water (ende) lucht voor het stadhuis te hebben”. Ondershands had hij zelfs de huizen reeds opgekocht, onder nadere goedkeuring van de vroedschap, doch deze oordeelde, dat de stad daarvoor niet zulke groote kosten mocht maken en het plan bleef onuitgevoerd²⁾.

Meer dan tweehonderd jaren lang heeft dit oude vroedschapshuis de lotgevallen onzer stad meegemaakt en stond het er nu nog, dan zou het zeker niet meer worden afge-

1) Bronnen II, 286, 287.

2) Bronnen II, 464.

15. HET „OUDE” STADHUIS IN 1928.

broken; het heeft hetzelfde lot gehad als de Oude Hoofdpoot, die nog later en met nog veel minder noodzaak gesloopt is.

Maar treuren we niet langer over hetgeen toch niet meer te veranderen is en laten wij liever zien wat wij voor ons aardig renaissance-gebouw in de plaats hebben gekregen.

In het begin van de 19e eeuw zag men de bekoring, die van deze Oud-hollandsche bouwwerken kan uitgaan, niet meer in en neigde men veel meer over tot het classicisme. In navolging van het buitenland maakte men vele openbare bouwwerken, stadhuizen, hoogeschoolen en wat niet al, in Grieksch-Romeinschen stijl en het lag dus wel voor de hand, dat, toen het oude stadhuis niet meer aan de behoeften voldeed en door een nieuw vervangen zou moeten worden, zijn opvolger een klassiek gewaad zou dragen. En daar een der bouwmeesters waarschijnlijk te Londen het Lord Mayors' House bewonderd had, was het even begrijpelijk, dat zijn Rotterdamsche schepping, in den voorgevel, vooral in de opkolommen rustende frontispice, nog al eenige overeenkomst vertoonde met dit gebouw.

In 1823 werd met de aanbesteding begonnen onder leiding van den stadsbouwmeester A. Munro en volgens diens plannen en bestekken. De beide zijgevels en de gevel aan de Hoogstraat werden met het nieuwe dak in 1823 en 1824 voltooid.

Het bevat enkele kamers met fraaie houtbetimmering (raadzaal, wethouders- en burgemeesterskamer) en een paar andere vertrekken van toch wel een bijzonder cachet (rotonde en witte kamer). Zoolang deze zalen door de nieuwe bewoners of tijdelijke gebruikers niet gemaltraiteerd doch integendeel met alle piëteit, die ze verdienen, behandeld worden – en daarvoor zal de overheid zorgvuldig moeten waken – kan men ze niet alleen toonen als voorbeelden van smaakvolle interieurs uit den laten empire-tijd, doch zullen zij langzamerhand ook historische beteekenis krijgen als de plaatsen, waar in het laatst van de 19e en het begin van de 20ste eeuw, in het tijdperk van vooruitgang en bloei, van kracht en durf, de grootsche plannen voor Rotterdam's toekomst zijn ontworpen, gewikt en gewogen en ter uitvoering vastgesteld.

En dat zou voor onze stad met zoo weinig monumenten van geschiedenis en kunst toch wel iets waard zijn.

Dat daarom het oude stadhuis nog lang moge blijven staan op de historische plek, waar welhaast vier eeuwen lang het stadsbestuur gezeteld heeft!

In 1839, toen het eerste Rotterdamsch Jaarboekje verscheen (helaas slechts door een tweeden jaargang gevolgd), hield de dichter H. M.(aronier) daarin een lofdicht op het toen nog jonge stadhuis. Men veroorlove ons daarvan, voor de curiositeit, de laatste regels over te nemen, die luiden als volgt:

Ja, moog ook dit gebouw vergrijzen,
Op Rotterdam, als Neerlands roem en eer,
Zal zelfs de late nazaat wijzen,
En Maasstads Burgerij slaat immer dankbaar 't oog
Naar 't Raadhuis harer stad omhoog.

OP DOORREIS NAAR AMERIKA

9 October 1740. Naa de cathechizatie wierd van Emigranten uit Switserland, te sloop hier voorbijvarende, om sich ter neer te setten in het Engelsch West-Indiën, in de Colonie Georgien, een kind ten doop gebragt en wierd, na het voorlezen van het doopformulier, ten overstaan des kerkeruats, in de kerk gedoopt, en genaamt Felix.

Vader: Felix Hauser van Windlog. } alle uit het
Moeder: Barbara Meyer van Windlog. } Canton Zurig
Getuigen: Felix Keller van Gladvelde. } in Switserland.
Barbara Muller van Nerag. }

Doopregister der Gereformeerde gemeente van Charlois. Inv. nr. 510.

16. SCHOORSTEEN IN DE WITTE KAMER.

17. DE ROTONDE IN 1909 (ARCHIEFDEPÔT).

